

RENDSBORG, 24. MARTS 1848

– PRINS FREDERIK AF NØRS KUP MOD HELSTATENS FÆSTNING I HERTUGDØMMERNE

■ HANS SCHULTZ HANSEN

EN DATO MED HISTORISK RÆKKEVIDDE

– ET DRAMA MED FORSKELLIGE INDFALDSVINKLER

Da rigsarkivar A.D. Jørgensen i 1895 skrev i bladet *Vort Forsvar* om prins Frederik af Nørs vellykkede kup mod Rendsborg fæstning under den slesvig-holstenske opstand, var det nok som overskrift at oplyse sted og dato: "Rendsborg, 24. Marts 1848".¹ Så var læserens opmærksomhed fanget, ligesom man endnu i dag kan nøjes med "9. april 1940" for at spore hans tankegang ind på Danmarks besættelse. Nationale traumer håndteres bedst ved at blive benævnt ved datoer.² Slagordet "aldrig mere en 9. april" bruges endnu i forsvarsdebatten, mens ingen argumenterer med "aldrig mere en 24. marts". Denne dag i 1848 er gledet ud af danskernes kalender over historiske datoer, som skal erindres. Den historiske rækkevidde af prins Frederiks kup mod fæstningen i Rendsborg er imidlertid indlysende. Slesvig-holstenernes afgørende revolutionshandling i 1848 var ikke proklamationen af den provisoriske regering natten mellem den 23. og 24. marts i Kiel, som foregik uden brug af tvang. Overtagelsen af den væbnede magt i Hertugdømmerne inklusiv våbenarsenalet og centralkassen om formiddagen den 24. marts foregik derimod ved et kup rettet imod den lovlige militære myndighed, hvor bevæbnede soldater og borgere blev brugt til pression. Det er her irrelevant, at kupmagerne nåede deres mål uden blodsudgydelse: kuppet blev opstandens "point of no return".

Desto mere deler man militærhistorikeren Jan Schlürmanns undren, når han i den nyeste fremstilling af tiden, *Aufbruch & Bürgerkrieg. Schleswig-Holstein 1848-1851*, skriver om kuppet: "Bis heute ist diese handstreichartige Unternehmung von etwa 200 Mann gegen eine schlafende Festung nicht in allen Einzelheiten rekonstruiert".³ Ganske vist er begivenhederne skildret detaljeret i *Den dansk-tyd-*

1 A.D. Jørgensen: "Rendsborg, 24. Marts 1848". *Vort Forsvar* nr. 391, 15. december 1895. Genoptrykt i A.D. Jørgensen: *Historiske Afhandlinger*, IV, København: Nordisk Forlag 1899, s. 151-156.

2 Jfr. i nutiden 11. september i USA og 22. juli i Norge.

3 *Aufbruch & Bürgerkrieg. Schleswig-Holstein 1848-1851*, 1-2. Bind 1 udg. af Jens Ahlers, bind 2 udgivet af Jens Ahlers og Jan Schlürmann, Kiel: Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek 2012. Citat fra bind 2, s. 301.

ske Krig i Aarene 1848-50, men generalstabsværket angiver på titelbladet summarisk sit kildegrundlag som "officielle dokumenter", ligesom dets ordrette gengivelse af hovedaktørernes replikker tyder på, at det også beror på en for os ukendt mundtlig tradition – eller på, at forfatteren har tilladt sig nogle dramatiserende friheder.⁴ Senere detaljerede fremstillinger bygger i vid udstrækning på generalstabsværket, således Claus Bjørns *1848. Borgerkrig og revolution* fra 1998.⁵ Derimod inddrager Edward Hoop i *Geschichte der Stadt Rendsburg* fra 1989 kun trykte, tysksprogede kilder af erindringskarakter.⁶

Der savnes altså stadig en dokumenteret og kildekritisk rekonstruktion, der inddrager både trykte og utrykte kilder såvel fra dansk som slesvig-holstensk side i borgerkrigen.⁷ En sådan rekonstruktion er formålet med denne artikel. Den vil omfatte de forskellige faser af kuppet mod fæstningen i Rendsborg den 24. marts 1848 samt de begivenheder forud, som er umiddelbart nødvendige for en forståelse af forløbet. Fokus vil især være på hovedaktørernes handlinger og ytringer på de forskellige tidspunkter og steder.

Kuppet vil her blive set som et drama i fem akter suppleret med en prolog, et kort mellemspil og et efterspil. Blandt de implicerede i 1848 var der stærkt afvigende opfattelser af, hvorledes begivenhederne skulle fortolkes; det afhang helt af deres ståsted i den tilspidsede nationale konflikt. For de ældre officerer i Rendsborg, som havde tjent hovedparten af deres liv i helstatens armé, dansker, slesvigere, holstenere og længe også nordmænd side om side, var det en traumatisk oplevelse at skulle vælge side i en sandsynligvis uundgåelig krig mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. For den danske regering gjaldt om at få undersøgt begivenhederne til bunds. At skurken var prins Frederik af Nør, stod hurtigt klart, men der skulle også placeres et ansvar blandt de ledende officerer for det forsmædelige nederlag. Forløbet blev undersøgt med samme ihærdighed som spørgsmålet om kanonen, der klikkede på Middelgrundsfortet den 9. april 1940. For slesvig-holstenerne var kuppet en sejr med prins Frederik af Nør i hovedrollen som fædrelandets frelser, men også med rosværdige biroller til borgerne i Rendsborg, studenter og frivillige borgere fra Kiel m.fl. Alt efter synsvinkel kan dramaet således ses som en tragedie, en krimi eller et helteepos.

4 *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*. Udgivet af Generalstaben. 1ste Del. Første Afsnit. København: Tryde 1867, s. 57-64.

5 Claus Bjørn: *1848. Borgerkrig og revolution*. København: Gyldendal 1998, s. 94-96.

6 Edward Hoop: *Geschichte der Stadt Rendsburg*. Rendsburg: Heinrich Möller Söhne 1989, s. 358-365. Når forfatteren hævder, at hans rekonstruktion beror på "alle zur Verfügung stehenden Berichte", kan det kun gælde for kilder, som er trykt på tysk.

7 Den nyeste fremstilling, Hans Schultz Hansen: "Frederik af Nør – prins og landsforræder", i: Inge Adriansen og Mikkel Leth Jespersen (red.): *Skurke og helte i Sønderjyllands historie*. Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland 2012, s. 146-163, bygger således alene på de trykte kilder.

Kort fra Otto Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848-50, I. Kbh. 1865, s. 12/13

SCENEN

Bortset fra første akt udspillede dramaet sig i Rendsborg fæstning, næst efter København den stærkeste i det danske monarki og reelt den eneste på den jyske halvø.⁸ Fæstningen bestod af tre dele.

Som en ø i Ejderen lå Rendsborg by, benævnt Altstadt, hvis befæstning gik tilbage til årene 1536-41. Fra fæstningen førte veje gennem Slesvigs Port nordpå og gennem Holstens Port sydpå. I forbindelse med fæstningens udbygning 1669-73 skete der en udvidelse mod syd, hvorved Ny Holstens Port opstod. Næste store byggefase fulgte allerede 1690-93, hvor Kronwerk blev anlagt nord for Ejderen og Neuwerk syd for. Det var i Neuwerk, begivenhederne den 24. marts 1848 foregik. Centrum var her den store Paradeplads, hvorfra gaderne udgik i en halvtstjerneform frem til volden og bastionerne. Hovedvagten lå på den østlige side af Paradepladsen (nu: Paradeplatz 1). Herfra gik gaden Jungfernstieg mod nord frem til Holstens Port og Altstadt.

På den vestlige side af Paradepladsen lå Gouvernementshuset (nu: Paradeplatz 10). Umiddelbart nord for Gouvernementshuset lå Tøjhuset eller Arsenalet (nu: på nordsiden af Arsenalstraße), mens den store Christkirke, garnisonskirken, lå lidt længere mod syd. Ud mod volden lå en række af barakker for en del af mandskabet. Størstedelen var imidlertid indkvarteret hos borgere i Altstadt.

Et element af afgørende betydning i kuppets topografi var jernbanen Rendsborg-Neumünster, der åbnede i 1845 som en sidebane til linjen Altona-Kiel. Rendsborgs banegård lå umiddelbart syd for vejen til Kiel, men sporet førte videre gennem de ydre forsvarsværker og helt ind i graven foran Prins Vilhelms Ravelin. Denne sporføring betød en afgjort svækkelse af fæstningen, og det så meget mere som en bro herfra hen over den lille arm af Ejderen og frem til Ravelin Holstein mellem Neuwerk og Altstadt var under opførelse for at lette adgangen til bymidten.

DE MEDVIRKENDE

Dramaet i Rendsborg den 24. marts 1848 var kendetegnet ved få hovedrolleindehavere, en del medvirkende i biroller og et ualmindeligt stort antal statister.⁹

8 Just Rahbek: *Dansk Militærpolitik fra Tronskiftet i 1839 til Krigens Udbrud i 1848*. Aarhus: Universitetsforlaget 1973, s. 23.

9 For biografiske oplysninger henvises generelt til de forskellige udgaver af *Dansk Biografisk Leksikon*, endvidere *Schleswig-Holsteinisches Biographisches Lexikon/Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck 1-13*, Neumünster: Wachholtz 1970-2011, Ed. Alberti: *Lexikon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller von 1829 bis Mitte 1866 I-II*. Kiel: Akademische Buchhandlung 1867 og sammes *Lexikon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1866-1882. I-II*. Kiel: Biernatzki 1885-86 samt for officerernes vedkommende Vilh. Richter: *Den Danske Landmilitæretat 1801-1894, I-II*, København: Dansk Historisk Håndbogsforlag 1977. I den danske hær var det fra ca. 1770 praksis og indtil 1860 tilladt, at officerer satte et "von" foran deres efternavn. Dette udelades i denne artikel.

Hovedrollen på slesvig-holstensk side som leder af kuppet spillede *prins Frederik Emil August af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg* (1800-65), efter sit gods også benævnt prins af Nør. Han var lillebror til hertug Christian August af Augustenburg og tilhænger af dennes standpunkt i arvefølgespørgsmålet. Som mange andre yngre fyrstesønner gik han militærvejen. Fra 1842 havde han den prestigefyldte post som kongelig statholder og kommanderende general i Hertugdømmerne, men trak sig i 1846 tilbage i protest mod Christian 8.s ”åbne brev”, der underkendte augustenburgernes syn på arvefølgen i Slesvig og Holsten. Modsat sin højjaristokratiske storebror med det kølige overblik var prins Frederik folkelig i sin fremtræden, rastløs i sin virketrang og stor i sine armbevægelser, let påvirkelig af stemninger og selvhævdende. Disse personlighedstræk fremgår tydeligt af brevene til hans svoger, Christian 8.¹⁰ I marts 1848 lod prins Frederik sig da også rive med af begivenhederne.

De øvrige slesvig-holstenske aktører i kuppet indtog biroller. Den provisoriske regerings leder, advokat *Wilhelm H. Beseler* (1806-84) fulgtes med prinsen, men forholdt sig passivt. I prinsens følge var ligeledes dennes adjutant, ingeniørkaptajn *Frederik H.A.L. Lesser* (1817-63). I spidsen for den militære styrke stod kaptajn i 5. jægerkorps *Søren J.D. Michelsen* (1797-1848). Advokat *Karl F.L. Samwer* (1819-82) var som løjtnant i Kiels borgervæbning leder for bevæbnede frivillige fra Kiel, mens advokat *Johann Koch* anførte en flok fra Segebergs omegn og advokat *Conrad W.H. Bauditz* (d. 1853) var chef for Rendsborgs borgervæbning. En central person i forberedelserne var godsejer *Wilhelm Hirschfeldt* (1795-1874). Han var født i Altona og overtog efter landbrugsstudier ved universitet i Berlin i 1819 godset Gross-Nordsee vest for Kiel. Hirschfeldt var den førende skikkelse i tidens holstenske landbrug og en flittig landbrugsfaglig forfatter. Fra 1846 var han medlem af den holstenske stænderforsamling og under opstanden af den slesvig-holstenske landsforsamling. En rolle som klokke i Christkirken under overrumplingen tilfaldt student *Krohn*. Ud over Bauditz spillede endelig to andre borgere fra Rendsborg biroller. Det var førsteborgmester og politimester *Christian A. Berger* og jernbanedirektør *Adolph F. Brackel* (1811-73), tidligere overauditør og regnskabsfører.

Statister på slesvig-holstensk side var 250 lauenborgske jægere fra 5. jægerkorps i Kiel, ca. 40 frivillige fra Kiel og ca. 60 knippelbevæbnede bønder fra Segebergs omegn. Den nøjagtige styrke hos borgervæbningen i Rendsborg kendes

10 Anders Monrad Møller og Otto Madsen: *Kong Christian VIII's breve 1813-1848. Augustenborgerne*, 5. bind, København: Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie 2008. Se også Monrad Møllers afsnit ”Problemer og perspektiver” i 6. bind, København: Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie 2008, især s. 84-87. En kritisk bedømmelse af prinsen endvidere i Otto Fürsen (udg.): *Lebenserinnerungen des schleswig-holsteinischen Obersten Johann Nikolaus von Fürsen-Bachmann*, Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, 5. Band, Leipzig: Haessel 1917.

ikke, men den havde den forudgående nat fået udleveret 400 gamle geværer fra arsenalet.

Hovedrolleindehaver inde i fæstningen var kommanderende general for Hertugdømmerne *Gotthardt Lützow* (1784-1850). Som kaptajn deltog han med hæder i krigen i Mecklenburg og Holsten i 1813. I 1842 blev han generalmajor og chef for 4. infanteribrigade og stod det følgende år i spidsen for det holsten-lauenborgske forbundskontingent under Det tyske Forbunds øvelser ved Lüneburg. Efter prins Frederiks afsked 1846 blev Lützow midlertidigt udnævnt til kommanderende general i Hertugdømmerne med sæde i Slesvig by. Lützow var i 1848 en ældre herre på 64 år.

Ved Lützows side stod som stabschef den ikke meget yngre oberst *Hans Christian Rømeling* (1786-1856). Også han deltog som kaptajn i krigen i 1813. Ifølge overgeneralen, prins Frederik af Hessen, skyldtes det Rømelings resolute indgriben i en kritisk situation, at slaget ved Sehested den 10. december 1813 endte med dansk sejr. Han blev i 1842 stabschef hos prins Frederik af Nør. På denne post blev han vidne til den slesvig-holstenske bevægelses vækst blandt soldaterne, hvilket han gentagne gange, men forgæves, advarede hærens ledelse imod.

En anden vigtig birolle spillede fæstningskommandanten, oberst *Gustav V.L.H. Seyffarth* (1787-1858). Han gjorde karriere i infanteriet og blev i 1842 kommandør for 14. linjebataljon. I 1844 fik han tillagt rang af oberst. Fra august 1846 var Seyffarth tillige kommandant over Rendsborg fæstning. Han havde som de to forannævnte rundet de 60 år.

Underordnede biroller spillede bl.a. major *Cæsar R.L.F. du Plat*, der var adjutant ved generalkommandoen for Hertugdømmerne, oberstløjtnant *Otto F.M. Baudissin* (1792-1865), der var kommandør for 16. bataljon, premierløjtnant *Frederik L. Clasen* (1813-?) fra 15. bataljon, der var vagthavende officer i Hovedvagten, og endelig premierløjtnant *Christian Mathiesen* (1807-50) ligeledes 15. bataljon.

Statister var resten af officererne, underofficererne og de menige i Rendsborg. Her lå 4. infanteribrigade med stab og 14., 15. og 16. linjebataljon, endvidere 2. artilleriregiment, 2. ingeniørkompagni samt en afdeling af tøjjetaten, i alt 1.247 officerer, underofficerer og menige.¹¹

KILDERNE

Størst udsagnskraft må tillægges samtidige førstehåndsberetninger fra centrale aktører i dramaet samt fra vidner, som selv overværede hele dramaet eller enkelte akter.

11 Troppernes dislokation og styrketal henholdsvis i *Den dansk-tydske Krig i Aarene 1848-50*, 1ste Del. Første Afsnit, s. 54 og Otto Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker til Krigen 1848-50*. København: Hagerup 1895, s. 29.

General Lützow sendte allerede sidst på dagen den 24. marts en kortfattet beretning om kuppet til kongen.¹² Den opbevares i Generalauditørens arkiv i Rigsarkivet som bilag til relation 86 fra konstitueret generalauditør (og senere konseilspræsident) C.C. Hall til kongen fra 1853.¹³ Denne relation omhandlede krigsretssagen mod oberst Seyffarth, der efter Treårskrigen blev anklaget for pligtforsømmelse og malkonduite under kuppet.

Som bilag til resolution 86 findes endvidere oberst Seyffarths egen beretning, som blev til ret kort efter begivenhederne, nemlig i april 1848. Den omhandler hele perioden fra den 15. til den 26. marts og udmærker sig ved detaljerigdom. Mens kommandantens senere indlæg under krigsretssagen er stærkt påvirket af anklagepunkterne imod ham, er den første beretning bredere i sit sigte, om end ikke uden apologetisk tendens.¹⁴

Oberst Rømeling skrev noget senere, den 2. oktober 1848, en ligeledes detaljeret beretning, *Relation over Begivenhederne i Generalkommandoen over Hertugdømmerne, ifølge hvilke samtlige denne Generalkommando underlagte Tropper den 24de Marts d.A. forglemte Ed og Pligt og underkastede sig den provisoriske Regering*. Den er også et bilag til resolution 86 og blev til på Krigsministeriets befaling. Rømelings beretning begynder i 1846 og synes skrevet i bevidstheden om en kommende placering af ansvaret for den udeblevne modstand mod kuppet.¹⁵

Som bilag til relation 86 findes adskillige andre samtidige beretninger fra officerer i Rendsborg. De anføres her i kronologisk orden:

Kaptajn Krieger, premierløjtnant Middelboe og underlæge Clausen, alle 14. bataljon, samt kaptajn Ernst, ingeniørkorpsen, 28. marts 1848.¹⁶

Premierløjtnant Aa. Kühle, 14. bataljon, 30. marts 1848.

23 vidneudsagn fra "flere af de fra Rendsborg hjemvendte Danske Officerer", samlet i et hæfte, som auditør Peter Ivar Julius Lunn fra 4. infanteribrigade den 4. april 1848 sendte til Krigsministeriet.¹⁷

12 Trykt hos Rahbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 270f. Her også aftrykt skrivelser mellem generalen og kongen fra dagene op til kuppet.

13 Rigsarkivet (RA), Generalauditørens arkiv nr. 104A. Bilag til relationer til kongen. C.C. Hall 1853 nr. 86.

14 Seyffarths beretning vil i 2014 blive publiceret af denne artikels forfatter i *Danske Magazin*.

15 Trykt hos Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker s. 4-44.

16 Trykt sst. s. 48-52.

17 Vidneudsagn blev afgivet af ingeniørkaptajn Christian Frederik Napoleon Schrøder, underlæge Carl Ulrich Strøm, minørmester Peter Carl Christian Nielsen, overlæge Christian Heinrich Baumann, kaptajn Johann Vahl, kaptajnvagtmester William August Funch, premierløjtnant Christian Thobias Modeweg, kaptajn Søren Henrick Stockfleth, premierløjtnant Hannibal Stockfleth, premierløjtnant Rasmus Bonnichsen, premierløjtnant Christian Mathiesen, sekondløjtnant Carl Späth, premierløjtnant Ove Lunn, sekondløjtnant J.C. Julius

Oberst Frederik Julius Høst, kommandør for 15. bataljon og midlertidig kommandør for 4. infanteribrigade, udateret, september 1848.

Oberst Frederik Valentin Peter Gottfred Koye, kommandør over holstenske artilleribrigade, 3. november 1848.

På slesvig-holstensk side er aktørernes beretninger skrevet i 1850'erne eller endnu senere. Den første og tillige mest detaljerede er forfattet af major Cæsar du Plat og dateret Kiel den 28. februar 1851. Den findes i det augustenburgske husarkiv i Landesarchiv Schleswig-Holstein blandt *Papirere aus dem Nachlaß des Obersten du Plat betr. "die vormärzlichen Offiziere" 1848-62*.¹⁸ Her ligger også fem andre beretninger. To af dem, skrevet af majorerne J. Schröder og C.C. Schütz, er begge dateret den 1. december 1857. En fjerde er anonym og udateret, men kan ud fra indholdet tilskrives premierløjtnant J.M.W.C. Lüders, adjutant ved 16. bataljon.¹⁹ De to sidste er både anonyme og udaterede og derfor af ringe kildeværdi. Beretningerne synes skrevet i en bestræbelse på at sikre de tidligere danske officerer, som i 1848 sluttede sig til opstanden, ophold og eksistensgrundlag.²⁰ De tenderer til at fjerne ethvert anstrøg af oprør i officerernes handlinger.

Karl Samwers forfattede to optegnelser, som hans søn af samme navn udgav i 1898 under titlen *Die Erhebung Schleswig-Holsteins vom 24. März 1848*. Den første er fra ca. 1852, mens den anden indgår Samwers livserindringer fra 1878.²¹

Prins Frederik udgav først sine erindringer *Aufzeichnungen des Prinzen Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer aus den Jahren 1848 bis 1850* i 1861.²² En dansk udgave udkom samme år.²³ Den skepsis, som historikere traditionelt nærer mod sene erindringer beregnet til offentliggørelse, er i dette tilfælde særlig velbegrundet. Holger Hjelholt påviste således i 1937, at prinsens skildring af hans indtræden i den slesvig-holstenske provisoriske regering natten mellem den 23. og 24.

Meincke, premierløjtnant greve af Ahlefeldt-Laurvig, sekondløjtnant baron Rosenkrantz, kaptajn kammerjunker Krieger, sekondløjtnant S. Julius Wedege, premierløjtnant Bruus, overlæge Rathje, brigadeauditør Peter Ivar Julius Lunn og premierløjtnant Theodor Ravn.

Mathiesens beretning trykt hos Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker s. 46-48. 18 Landesarchiv Schleswig-Holstein (LASH), Abt. 22 nr. 666.

19 Den er nummereret D.5.10.

20 Se herom *Die vormärzlichen Schleswig-Holsteinischen Officiere am 24. März 1848*. Schleswig: Bergas 1884.

21 Karl Samwer (udg.): *Die Erhebung Schleswig-Holsteins vom 24. März 1848. Aufzeichnungen aus dem Nachlaß von Karl Friedrich Lucian Samwer*. Wiesbaden: Bergmann 1898, henholdsvis s. 5-25 og 27-34.

22 Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen des Prinzen Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer aus den Jahren 1848 bis 1850*. Zürich: Meyer und Zeller 1861.

23 Prinds Friedrich af Schleswig-Holstein-Noer: *Optegnelser af Prinds Friedrich af Schleswig-Holstein-Noer fra Aarene 1848 til 1850. Paa Dansk ved C.E. Hall*. København: Pio 1861.

marts både var upålidelig i detaljen og stærkt tendentiøs i retning af stærkt at nedtone prinsens revolutionære engagement.²⁴

Godsejer Wilhelm Hirschfeldt udgav i 1873 i 25-året for den slesvig-holstenske opstand sine *Historische Rückblicke*.²⁵ Ed. Alberti, der i 1848 var typograflærling i Rendsborg, udgav i 1882 sine erindringer *Der 24. März 1848 in Rendsburg*.²⁶ Begge retter deres erindringer ind efter prinsens.

Andre beretninger fra slesvig-holstensk side er andenhånds. *Rendsburger Wochenblatt* bragte den 8. april 1848 en ret kortfattet beretning. En detaljeret beskrivelse af kuppet med "ordret" gengivelse af replikker findes hos Th. Lüders i første bind af hans *Denkwürdigkeiten zur neuesten Schleswig-Holsteinischen Geschichte* fra 1851. Forfatteren var ved opstandens udbrud og til påsken 1848 jurist i Plön og kom først derefter til den provisoriske regerings krigsdepartement i Rendsborg. Hans fremstilling af begivenhederne den 24. marts bygger sandsynligvis på mundtlig overlevering i byen og fæstningen, som han ved den lejlighed har stiftet bekendtskab med.²⁷ Skildringen blev lidenskabeligt tilbagevist af prins Frederik i dennes erindringer.²⁸ Peter A.W. Hansen, der i 1873 udgav den lille bog *Der 24. März 1848 oder die Vorgänge in Kopenhagen, Kiel und Rendsburg*, angiver en militær hjemmelsmand blandt sine kilder til kuppet.²⁹

PROLOG

Rendsborg blev tidligt grebet af det røre, som i begyndelsen af marts opstod i Hertugdømmerne i kølvandet på omvæltningerne i Frankrig og flere tyske stater.³⁰ Byens to borgerforeninger emmede af revolutionær stemning. Med flag og faner i

24 Holger Hjelholt: "Om Dannelsen af den provisoriske Regering i Kiel Natten mellem den 23. og 24. Marts 1848", *Sønderjyske Årbøger* 1937, s. 1-18.

25 W. Hirschfeldt: *Historische Rückblicke. Ein Beitrag zum 25sten Jahrestage der Schleswig-Holsteinischen Erhebung*. Hamburg: Nolte 1873. Hans beskrivelse af sin rolle i kuppet i Rendsborg findes s. 40-47. Den beror tilsyneladende på et tidligere "memoire" fra hans egen hånd.

26 E. Alberti: "Der 24. März 1848 in Rendsburg". Beilage zum *Rendsburger Wochenblatt* Nr. 30, 15. 4. 1882. Forfatteren er identisk med Ed. Alberti, udgiveren af: *Lexikon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller von 1829 bis Mitte 1866*, se I s. 6f. Se også note 29.

27 [Th. Lüders:] *Denkwürdigkeiten zur neuesten Schleswig-Holsteinischen Geschichte I*. Stuttgart: Metzler'schen Buchhandlung 1851, s. 20-25. Om Lüders, se Ed. Alberti: *Lexikon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller von 1829 bis Mitte 1866*. I, s. 564f. Skildringen hos Lüders ligger efter alt at dømme til grund for omtalen af kuppet hos Theodor Bracklow: *Geschichte Schleswig-Holsteins von 1848 bis 1852*. Altona: Selbstverlag 1852, s. 112-116.

28 Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 60f, 65.

29 A. Hansen: *Der 24. März 1848*. Schleswig: Johannsen 1873. Skildring af kuppet s. 31-36. Om Hansen, se Ed. Alberti: *Lexikon der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen und Eutinischen Schriftsteller 1866-1882*, I s. 249f.

30 Der henvises i almindelighed til Claus Bjørn: 1848 og Holger Hjelholt: *Sønderjylland under Tredårskrigen I*. København: Gad 1959. Se også Gerd Vagt: "Die letzten Monate vor dem 24. März 1848. Nach dem Briefwechsel des von 1846 bis 1848 in Schleswig-Holstein-Got-

den tyske revolutions sort-rød-gyldne farver sørgede de for den rette kulisse for de slesvigske og holstenske stænders fælles møde i Rendsborg den 18. marts. De formulerede også en radikal slesvig-holstensk adresse, som et samtidigt folkemøde skulle vedtage og overbringe til stændermødet. Sidstnævnte mundede ud i en resolution til kongen med krav bl.a. om indkaldelse af Hertugdømmernes for- enede stænder til udarbejdelse af en slesvig-holstensk forfatning og Slesvigs ind- træden i Det tyske Forbund samt almindelig borgervæbning. En deputation blev valgt til at overbringe resolutionen.

Slesvig-holstenerne var forberedt på, at deputationen kom hjem fra Køben- havn med kongens nej og lagde pres på byernes borgmestre for at få oprettet væbnede sikkerhedsvagter i byerne. Angiveligt skulle de undertrykke social uro, men reelt være spydspidser i en slesvig-holstensk opstand. Provinsregeringen i Slesvig udsendte den 20. marts et cirkulære, som opfordrede til dannelsen af borgervæbninger i forståelse med politiet.³¹ I Rendsborg besluttede et borgermø- de den 22. marts at oprette en borgervæbning. Byens præsident og politimester, etatsråd Berger, gik til oberst Seyffarth for at få udleveret 400 bøsser og 1600 in- fanterigeværer med 60 skarpe og 60 løse patroner til hver. Seyffarth bemærkede, at "eine solche alles Maas überschreitende Bewaffnung nicht im Sinne des Regie- rungsrescriptes liege", og videregav ønsket til generalkommandoen.³²

Den revolutionære stemning bekymrede både fæstningskommandanten i Rendsborg og den kommanderende general i Hertugdømmene.³³ Med forbillede i mulige urosituationer i 1846 og 1847 opstillede oberst Seyffarth i begyndelsen af marts ved en særlig lejlighed en beredskabsstyrke, som snart blev permanent. Den bestod af en løjtnant, fire underofficerer og 40 menige. Tillige blev vagten forstærket og uddeling af skarpe patroner til soldaterne forberedt. Den 18. marts var beredskabet ekstra højt. Der blev dog ikke brug for militær indgriben denne dag.

General Lützow tvivlede om troppernes loyalitet og foreslog kongen at overfø- re 5.000 dansktalende soldater til Rendsborg. Med den nuværende svage styrke måtte generalkommandoen undgå at provokere befolkningen med iøjnefaldende forholdsregler. Han advarede direkte om faren for et kup mod Rendsborg: "Ein be- deutender Mann, der zu diesem Zwecke in Rendsburg persönlich aufträte, könn-

torf amtierenden Regierungspräsidenten L.N. Scheel", *Grenzfriedenshefte* 1973, s. 7-23. For Rendsborg, se Hoop: *Geschichte der Stadt Rendsburg*, s. 354-358.

31 Om borgervæbninger, se Eberhardt Schwalm: *Volksbewaffnung 1848-1850 in Schleswig-Hol- stein*. Neumünster: Wachholtz 1961, s. 59-92, cirkulæret trykt s. 62. Om samme i Nordsles- vig, se Schultz Hansen: *Hjemmetyskheden i Nordslesvig 1840-1867*, I, s. 330-333.

32 Schwalm: *Volksbewaffnung*, s. 76f (her med krav om 1400 bøsser); Rahbek: *Dansk Militærpo- litik*, s. 268-270 (Lützows ber. til kongen natten til 24.3.1848); RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Seyffarths ber. Begge sidstnævnte har antallet 400 bøsser.

33 Om militærets forholdsregler, se RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Seyffarths ber.; Rahbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 245-268 (her navnlig Lützows beretninger til kongen); Vau- pell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker, s. 11-25 (Rømelings ber.).

te die Besitznahme der Festung möglicherweise ganz allein ausführen".³⁴ Tvivlen om troppernes loyalitet blev forstærket den 18. marts, hvor mange soldater skrev under på den radikale adresse til stænderne. Professor Christian Paulsen i Kiel fortalte i et brev til Christian Flor den 19. marts: "300 Soldater have underskrevet Petitionen til Stænderne. Rendsborg er ingen dansk Fæstning mere!"³⁵ Ifølge mødedeltagere fra Slesvig by var tallet 200. En undersøgelse viste, at tropperne nok ville undertrykke uro i Rendsborg, men næppe rette våben imod landbefolkningen, hvorfra de var rekrutteret. Mod udefra kommende fjender kunne man ubetinget regne med soldaterne. Hertil bemærkede general Lützow dog: "Unter jetzigen Umständen ist aber der Ausdruck, "auswärtige Feinde" doppelt sinnig; denn wen werden die Schleswig-Holsteiner als auswärtigen Feind betrachten".³⁶

En anden følge af Rendsborgmødet var prins Frederiks brev af 20. marts til Frederik 7., hvor han tilbød at sørge for ro og orden, såfremt kongen ville genudnævne ham til statholder og kommanderende general. I brevet tilskrev prins Frederik sig selv folkeyndest og tiltroede sig store evner til at beherske den ophevede situation. Brevet gjorde kongen "i højeste grad forbitret", og han skal have slængt det hen ad bordet med en bemærkning om, at nu var oprøret brudt ud.³⁷

Den 23. marts fortættede begivenhederne sig. Om formiddagen forlagde generalkommandoen efter ordre fra kongen hovedkvarteret fra Slesvig til Rendsborg.³⁸ Generalen og staben ankom til fæstningen over middag og fik kvarter i Gouvernementshuset. Straks ved ankomsten fik Lützow besked om, at der var indkaldt til borgermøde kl. 18. Stabschefen oberst Rømeling skrev en proklamation til borgerne, hvori generalen afslog deres ønske om våben fra Rendsborg Arsenal. Den blev sendt til politimester Berger, som skulle lade den trykke og omdele.³⁹

Kl. 17 holdt generalen møde med sin stab, fæstningskommandanten samt brigade- og bataljonskommandørerne.⁴⁰ Her udstedtes de ordrer, der med Seyffarths ord skulle sikre, at militæret forblev "Herr eines in der Stadt selbst ausbre-

34 Rahbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 250 (Lützows ber. til kongen 16.3.1848).

35 Trykt i uddrag i Steen Busck m.fl.: *Kildekritisk tekstsamling*. Aarhus: Universitetsforlaget 2008, s. 253f.

36 Rahbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 255 (Lützows ber. til kongen 20.3.1848).

37 Brevet gengivet i Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 399-402.

Om Kongens reaktion se Holm, E. (udg.): "Breve fra Geheimeraad P.G. Bang til Provst H.K. With paa Bornholm", *Historisk Tidsskrift* 3. række, 6. bind. 1867-69, s. 131.

38 Om begivenhederne i Rendsborg fæstning den 23. marts se Rahbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 268-270 (Lützows ber. til kongen natten til 24.3.1848); Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker, s. 25-33 (Rømelings ber.); RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Seyffarths ber., samt LASH, Abt. 22 nr. 666, du Plats ber.

39 Proklamationen trykt hos Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker, s. 26f (Rømelings ber.).

40 Ifølge du Plats ber. (LASH, Abt. 22 nr. 666) fandt konferencen sted ved middagstid, men det forekommer ikke videre sandsynligt.

chenden Tumultes". Fire kanoner med ammunition og mandskab skulle opstilles i Arsenalgården. Beredskabsstyrken på 40 mand skulle forlægges fra barakkerne til Arsenalet. I tilfælde af alarm skulle hele garnisonen samles på Paradepladsen med front mod syd, klar til at rydde Neuwerks gader frem til barakkerne og volden. De soldater, som var indkvarteret hos borgerne i Altstadt, skulle flyttes til barakkerne i Neuwerk. Næste morgen skulle de våben, som lå spredt i små depoter i mandskabsbarakkerne, bringes til Arsenalet. Udlevering af våben til borgerne skulle afvises.

Mens konferencen fandt sted, ankom Rendsborg magistrat og byråd med Berger som ordfører. De mødtes med Lützow og Rømeling i et tilstødende lokale. Deputationen bad generalen om at tage sin proklamation tilbage, da den ville føre til uro i byens letantændelige underklasse. En sikkerhedsvagt af byens egne solide borgere ville ikke provokere så meget som militæret. Deputationen ville gerne kunne berolige den borgerforsamling, der skulle mødes kl. 18. Generalen gav efter, tilbagekaldte proklamationen og gik med til udlevering af 400 gamle eksercergeværer. Derpå fortalte han kommandørerne om beslutningen og hævdede konferencen. Transporten af geværene fra Arsenalet til rådhuset blev sat i værk og var afsluttet ved nitiden. Herefter fordeltes de til borgerne.⁴¹ Aftenen forløb i ro. Med udleveringen af geværene havde Lützow købt sig til ro. Det gav mening, såfremt ingen gik i aktion, før deputationen fra Rendsborgmødet vendte hjem. Denne forudsætning holdt ikke stik.

Den 23. marts om morgenen fik Wilh. Beseler via *Berlingske Tidende* nys om regeringsskiftet i København.⁴² Da det nye ministerium rummede fremtrædende tilhængere af et "Danmark til Ejderen", mistede han helt troen på et positivt svar fra kongen til den slesvig-holstenske deputation. Beseler, der allerede den 16. marts skal have fortalt de slesvig-holstenske ledere i Haderslev om et forestående kup mod Rendsborg, sendte bud efter prins Frederik, "som man af hensyn til tropperne ikke kunne undvære".⁴³ Prins Frederik tog fra Nør til Kiel og indtrådte natten mellem 23. og 24. marts i den provisoriske slesvig-holstenske opstandsregering som krigsminister. Han tog sin generaluniform og sabel med sig, ifølge erindringerne for at have dem ved hånden, såfremt kongen skulle antage hans til-

41 Mht. tidspunktet for våbenfordelingen følges her Seyffarths ber. (RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A). Den bekræftes af *Rendsburger Wochenblatt* 8.4.1848. Ifølge Hirschfeldt: *Historische Rückblicke*, s. 45 og Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen* s. 63 skulle borgerne imidlertid først have våbnene udleveret kl. 9 den næste morgen. Dette kan dog dårligt bringes i overensstemmelse med, at de bevæbnede borgere skulle slutte sig sammen med de tropper fra Kiel, der ankom kort efter kl. 9, jfr. nedenfor.

42 Om den provisoriske regering og prinsens indtræden, se Hjelholt: "Om Dannelsen af den provisoriske Regering", især s. 11.

43 Om Beselers besøg i Haderslev, se Hans Schultz Hansen: *Hjemmetyskheden i Nordslesvig 1840-1867*, I. Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland, 2005, s. 329-332.

bud af 20. marts, men som påvist af Holger Hjelholt snarere af andre grunde – vel for at forestå kuppet mod fæstningen i Rendsborg.

FØRSTE AKT:

KUPFORBEREDELSENE I KIEL OG RENDSBORG NATTEN TIL DEN 24. MARTS
Mens de andre medlemmer af regeringen ved midnatstid skrev på den provisoriske regerings proklamation, gik prins Frederik i gang med at forberede toget til Rendsborg. Major Sachau, der var ny chef for 5. jægerkorps i Kiel, efter at den danske oberst Høegh havde nedlagt sin kommando, tilbød sig selv og en styrke på 250 mand. Prins Frederik ønskede imidlertid, at Sachau blev som kommandant i Kiel og udnævnte i stedet kaptajn Michelsen til chef for jægerne. Også 250 studenter og turnere fra Kiel tilbød deres medvirken. Alle fik ordre til at møde kl. 7 næste morgen på banegården.⁴⁴

Endvidere tilbød godsejer Wilhelm Hirschfeldt sin tjeneste. Han havde allerede tidligere på aftenen spurgt prins Frederik, hvad denne havde gjort for at informere slesvig-holstenerne i Rendsborg om den forestående aktion og få dem til at tilslutte sig denne. Prinsen svarede da ifølge Hirschfeldt, at han havde skrevet breve til Lützow og Seyffarth og opfordret dem til at overgive fæstningen og slutte sig til ham! Hirschfeldt rådede indtrængende prinsen til at undlade at sende brevene og tilbød i stedet for at tage til Rendsborg for at gøre de nødvendige forberedelser. Hirschfeldt kom først af sted, da den provisoriske regering var dannet og proklamationen færdig. Da han kom til Rendsborg, lå byen i dyb søvn; alene en skildvagt gik søvnig frem og tilbage ved porten. Hirschfeldt vækkede sin ven, tidligere overauditør Brackel, og fortalte ham om dannelsen af den provisoriske regering og planerne om kuppet. Brackel lovede at aftale det videre med oberstløjtnant Baudissin, og som direktør for jernbanen ville han sørge for, at toget fra Kiel kunne køre helt frem til fæstningen. Her ville så de bevæbnede Rendsborgere slutte sig til. Herefter tog Hirschfeldt til Neumünster for at slutte sig til toget fra Kiel.⁴⁵ I forberedelserne i Rendsborg indgik også, at den førnævnte bro fra Prins Vilhelms til Holsten Ravelin blev gjort passabel for de indtrængende tropper.⁴⁶

ANDEN AKT:

TOGREJSEN KIEL-NEUMÜNSTER-REDSBORG DEN 24. MARTS KL. 7-9

I Kiel krævede prins Frederik, at et andet medlem af den provisoriske regering tog med ham til Rendsborg. Grev Reventlou-Preetz bad sig undskyldt, men Beseler var villig til at tage med. Kl. 7 var toget parat til afgang med prinsen, dennes adjutant, ingeniørkaptajn Lesser, Beseler, 250 jægere under kaptajn Michelsens

44 Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 56.

45 Hirschfeldt: *Historische Rückblicke*, s. 43-46.

46 Nævnes ikke af Hirschfeldt, men fremgår af Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 63 og RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Seyffarths ber.

kommando og ca. 40 frivillige, yngre borgere fra Kiel under Karl Samwers ledelse. Studenterne og turnerne havde forsømt at hente våben om natten og var derfor forsinkede. Prinsen ventede en tid på dem, men gav så signal til afgang. Toget gjorde holdt i Neumünster. Her steg student Krohn på toget. Han kendte Rendsborg fra sin skoletid i byen og fik besked på straks ved ankomsten at begive sig til garnisonskirken og få klokkeren til at ringe med klokkerne som om der var brandalarm. Så ville soldaterne møde op ubevæbnede og i forvirringen blive unddraget officerernes kommando. Endvidere steg godsejer Hirschfeldt på toget og berettede om de trufne forberedelser. Endelig sluttede advokat Koch fra Segeberg sig til toget medbringende omkring 60 mand bevæbnet med knipler. Prins Frederik lod jægerne lade deres geværer, men uden at sætte fænghætter på, ligesom han gav ordre til soldaterne om ikke at stikke deres hoveder med chakot ud af vinduet og til lokomotivføreren om ikke at bruge fløjten.⁴⁷

TREDJE AKT:

INDFALDET I RENDSBORG FÆSTNING OG

OVERRUMPLINGEN AF HOVEDVAGTEN KL. 9-9.30

Toget ankom til Rendsborg ved nitiden og kørte som aftalt helt frem til volden og den nye bro ind til byen.⁴⁸ Her så deltagerne i kuppet, at de to svære kanoner på Altstadts vold, som skulle bevogte voldgrav og jernbane, var ubemandet, at den nye bro var passabel samt at en udfaldsport fra Neuwerk som sædvanlig stod åben. Jægerne fik ordre til at sætte fænghætter på geværene. De var formet i fire kompagnier, hvoraf det ene gik gennem udfaldsporten, de tre andre over broen. To af kompagnierne blev under kaptajn Michelsens kommando sendt frem mod Hovedvagten. Ifølge *Rendsburger Wochenblatt* skete det i stormskridt og med fældet bajonet.⁴⁹ Det tredje kompagni gik langs barakkerne for at lokke soldaterne herfra til Paradepladsen.⁵⁰ Det fjerde kompagni og de frivillige gik sammen med prinsen og Beseler i nogen afstand efter Michelsens kompagnier for at afskære soldaterne i Altstadt vejen til Neuwerk. Beseler spurgte prinsen om, hvad han skulle gøre med sin paraply som eneste våben. Han fik besked på at holde sig tæt ved prinsen og slå paraplyen op i tilfælde af modstand, så han ikke kunne se,

47 Om afrejse og togtur, se Samwer: *Die Erhebung Schleswig-Holsteins*, s. 12f, Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 60-64 og Hirschfeldt: *Historische Rückblicke*, s. 46. Prins Frederik anfører, at 50 borgere fra Kiel deltog, men her følges Samwer, der s. 31 i note 1 anfører navnene på 31 af deltagerne.

48 Om indfaldet i fæstningen, se Samwer: *Die Erhebung Schleswig-Holsteins*, s. 13f og Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 64.

49 *Rendsburger Wochenblatt* 8.4.1848.

50 Vejen forbi barakkerne bekræftes af Aa. Kühles ber.: "Fredagen, den 24de Marts, vel om trent Kl 9 om Morgenen, marcherede 2 Sektioner Jægere forbi min Bolig, der ligger i en af Barakkerne i Nærheden af Neuthor". Ifølge S.H. Stockfleths ber. opfordrede jægerne soldaterne til at møde på Paradepladsen. Jfr. også Wedeges og Bonnichsens ber. (alle i RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A).

at han blev beskudt. Turen frem til Jungfernstieg tog under 10 minutter. Alligevel lykkedes det student Krohn i løbet af den korte tid at få klokkeringningen sat i værk.⁵¹

Blandt de mange, som hørte klokkerne, var overlæge Christian Heinrich Baumann, der var på vej fra garnisonshospitalet i Altstadt til Neuwerk. Ved Hohe Strasse og rådhuset på Altstadt Markt bemærkede han borgere, som ivrigt var i færd med at stille sig under gevær.⁵² Andre militærfolk bemærkede, at der i nogle gader også blev bygget barrikader.⁵³ Baumann overværende også indfaldet i fæstningen:

Ved at passere Justitsraad Bekkens Huus bemærkede jeg, at endeel Jægere kom ud ad Porten som fører til den nye Bro fra Byen til Jernbanen, og bag efter disse endeel Civilfolk med Gevæhrer, i Spidsen en Søn af Apotheker Lehmann, der er Student. Disse sidste kom med et Hurra løbende bag efter Jægerne, og jeg troede da, at det vilde komme til et Sammenstød imellem disse, da jeg ikke ahnede, at Jægerne kom i fjendtligt Øiemed. Som det forekom mig, paa et Vink af en Officeer sagtnede den sidste Trup af Jægerne og Borgerne imidlertid deres Løb, idet de nærmede dem Paradepladsen, og stillede dem derefter op ved Hovedvagten.⁵⁴

Også oberst Seyffarth hørte klokkerne ringe. Fra et kvarter i ni havde han i Gouvernementshuset haft møde med oberst Rømeling. Herfra var han gået til sit hjem i Altstadt. Hen imod klokken halv ti mødte han ved Altholsteiner Tor Jacob Meyer, der spurgte, om han havde hørt, at et jægerkorps var gået over til prins Frederik. Det havde Seyffarth ikke. Da obersten lidt efter nåede frem til Altstadt Markt, traf han overauditør Brackel, som han viderestillede spørgsmålet til. Brackel havde ganske rigtigt hørt noget lignende. Seyffarth kritiserede Brackel for at sætte rygter i omløb og hans slesvig-holstenske virke i det hele taget. Brackel fulgte med til oberstens bolig, hvor obersten ville tage afsked for igen at opsøge generalen og fortælle ham om rygterne, men Brackel bad om at måtte komme med indenfor for at diskutere Seyffarths kritik – formentlig velvidende, at han derved ville fjerne obersten fra scenen i et afgørende øjeblik. Inde i huset hørte Seyffarth klokkerne ringe og gik straks ud på gaden i den tro, at der var udbrudt brand, og ilede mod Neuwerk. Efter at have passeret Altholsteiner Tor så han ud for justitsråd Beekens hus et jægerkorps ledsaget af bevæbnede civilpersoner gå på gaden mod Neuwerk. Han genkendte prins Frederik, der i nogen afstand fulgte

51 Klokkeringningen nævnes i talrige beretninger.

52 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Baumanns ber. Jfr. sst. ber. fra Späth, der fra sit kvarter i Slotskasernen i Altstadt så "borgerne løbe bevæbnede ad Ny-Værk til", da klokkerne ringede.

53 Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker. s. 48 (Kriegers, Ernsts, Middelboes og Clausens ber.).

54 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Baumanns ber.

jægerne ad Jungfernstieg. Seyffarth forsøgte at gå hurtigt videre, men blev standset af prinsen, der greb fast i hans arm og spurgte: "Wohin?". Seyffarth svarede: "Zum commandierenden General, laßen Sie mich meiner Pflicht nachleben, ich muss fort". Prinsen kastede et blik på jægerne og så, at de havde omringet Hovedvagten, og lod derpå kommandanten gå, idet han gav ham den provisoriske regerings proklamation med samt besked på at sige, at nu kommanderede han, prinsen, i Rendsborg. Seyffarth skyndte sig til Gouvernementshuset. I mellemtiden var Hovedvagten overrumplet. Den vagthavende officer, løjtnant Clasen fra 15. linjebataljon, gav sit mandskab ordre til at træde i gevær, men fik besked på, at modstand var nytteløs og at han skulle lade vagtmandskabet træde af, hvilket han så gjorde.⁵⁵

FJERDE AKT:

MØDET I GOUVERNEMENTSHUSET KL. 9.30-10

De afgørende beslutninger blev truffet i Gouvernementshuset.⁵⁶ Fra sit værelse her, der vendte ud mod Paradepladsen, bemærkede generalen omkring kl. 9.30 soldater fra 5. jægerkorps stille sig op i kolonne ved Hovedvagten. Han antog, at korpset havde forladt Kiel, fordi det ikke længere var sikkert dér. Ifølge major du Plat bemærkede generalen også prins Frederik, hvorfor du Plat fik besked på at gå ud for at spørge denne, hvad han ville. Her spurgte prinsen ham straks: "Freund oder Feind?". Da du Plat svarede: "Feind nicht, Freund weiß ich noch nicht", fortalte prinsen ham om begivenhederne i København og dannelsen af den provisoriske regering og overrakte ham dennes proklamation. Da prinsen gav et kompagni jægere ordre til at besætte Arsenalet og Tøjhuset, fortalte du Plat ham om de dér stationerede kanoner og beredskabsstyrken, hvorefter prinsen kaldte ordren tilbage og begav sig til Gouvernementshuset.⁵⁷

I samme øjeblik som generalen havde set jægerne, hørte officererne i Gouvernementshuset klokkerne ringe og stemmer, som mere eller mindre højlydt råbte "Rebellion!". Kaptajn Lesser trådte ind ad døren og overrakte efter ordre fra prins Frederik generalen den provisoriske regerings proklamation. Før Lützow og Rømeling havde læst den færdig, kom oberst Seyffarth og berettede om prins Frederiks og Beselers ankomst i spidsen for jægerkorpset. Lützow og Rømeling skal

55 Om prins Frederiks og Seyffarths møde og overrumplingen af Hovedvagten, se RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Seyffarths ber.; LASH, Abt. 22 nr. 666, Schröders ber.; Samwer: *Die Erhebung Schleswig-Holsteins*, s. 14, Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 64f.

56 Om mødet her, se Rahbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 270f (Lützows ber. 24.3.1848); Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker. s. 34-38 (Rømelings ber.); RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Seyffarths ber.; LASH, Abt. 22 nr. 666, du Plats ber.

57 LASH, Abt. 22 nr. 666, du Plats beretning; hverken Rømeling eller Lützow nævner hans sendelse til prinsen i deres beretninger.

da ifølge Seyffarth have udbrudt: "es ist nichts zu machen[,] die Sache ist verlohren".⁵⁸ Rømeling så nu også bevæbnede borgere fra Rendsborg på Paradepladsen.

Kort efter trådte også prins Frederik og Beseler ind ad døren. Ifølge Seyffarth sagde prinsen: "Ich bin kein Rebell, sondern komme und handle im Namen des Königs, der nicht frei in seinem Handeln ist, weil er sich in den Händen einer Faction befindet, die ihm Zwang auflegt. Ich werde zurücktreten sobald der König wieder frei ist.["] Rømeling mente overensstemmende hermed, at prinsen om trent sagde det samme som proklamationen, der indledes således: "Unser Herzog ist durch eine Volksbewegung in Kopenhagen gezwungen worden, seine bisherigen Rathgeber zu entlassen, und eine feindliche Stellung gegen die Herzogthümer einzunehmen. Der Wille des Landesherrn ist nicht mehr frei, und das Land ohne Regierung."⁵⁹

General Lützow lod næppe prinsen tale ud, før han erklærede:

Durchlaucht, Ich sehe, dass ich durch die mir gegenüber aufgestellten materiellen Kräfte verhindert bin das mir anvertraute Kommando weiter zu führen, dass ich die Idee eines Widerstands mit Waffengewalt also aufgeben muss, und da ich mich der provisorischen Regierung weder unterwerfen kann noch will, so bleibt mir nicht anders übrig als mein Kommando niederzulegen und mich nach meinem Vaterland Dänemark zurück zu begeben um daselbst die Befehle meines Königs nach Kräften auszuführen.⁶⁰

Oberst Rømeling erklærede tilsvarende straks, at han ikke anerkendte den provisoriske regering og ville forblive til disposition for sin konge og sit fædreland. Major du Plat derimod stillede sig til disposition for den provisoriske regering, fordi den havde overtaget regeringen i kongens navn og kun ville regere, indtil kongen ikke længere var underkastet et udelukkende dansk parti. Oberst Seyffarth tav. Prins Frederik sagde derpå til Rømeling: "Alter Rømeling, Sie haben schon lange vorhergesagt, dass es am Ende so weit kommen würde", hvortil denne svarede: "Durchlaucht, wir leben in einer Zeitperiode, in welcher alles entsetzlich schnell zur Reife gelangt".⁶¹

Mens prins Frederik og Beseler forlod Gouvernementshuset, gav Lützow ordre til Seyffarth om at samle hele garnisonen på Paradepladsen uden skarpe pa-

58 Rømeling bestred senere "på det bestemteste", at generalen eller han selv skulle have udtalt sig sådan. RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Rømelings kommentarer juli 1852.

59 Aftrykt hos Hans Schultz Hansen: "Mitbürger! Den slesvig-holstenske rejsning og regering 1848", i: Claus Bjørn (red.): *1848 – det mærkelige år*. København: Museum Tusculanum 1998, s. 91.

60 Således – bortset fra et par sproglige korrektioner – gengivet hos Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker s. 36f (Rømelings ber). Lützow referer sin erklæring stort set enslydende.

61 Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker s. 37 (Rømelings ber.).

troner, så han kunne meddele mandskabet sin beslutning. Mødet havde knap nok varet en halv time.

De samtidige beretninger er temmelig enige om forløbet; derimod skildrer prins Frederik det noget anderledes.⁶² Han gør mest ud af at beskrive sine følelser ved mødet med sine gamle officerskolleger i den for dem alle pinlige situation: "Wer ein Herz für Kameraden hat, kann leicht begreifen, welche Gefühle mich hier bewegten". Derimod er han ganske tavs med, hvad han selv og Lützow sagde. Lützows ordre til at samle garnisonen lader han fremstå som en fælles beslutning med den hensigt at overlade det til officererne og soldaterne selv at afgøre, hvilken side de ville tjene. Det var tydeligvis prinsen meget om at gøre, at tvangen mod den kommanderende general blev nedtonet mest muligt i erindringerne. Denne tendens træder endnu stærkere frem i prinsens version af begivenhederne på Paradepladsen.

MELLEMSPILE:

UDDELING OG INDSAMLING AF SKARP AMMUNITION

HOS FLERE ENHEDER KL. 10-10.15

Før vi kommer dertil, skal vi imidlertid følge garnisonens reaktion på stormklokkerne og generalens ordre til at mødes uden skarpe patroner på Paradepladsen.

Da stormklokkerne lød, lod flere officerer skarpe patroner uddele til deres kompagnier. Det gjorde således kaptajn Springborn, 4. kompagni af 14. bataljon, da hans folk citerede borgere for at sige: "Frihedsklokken lød". Kort efter kom bataljonskommandøren, major Zeska, og befalede dem samlet sammen igen, hvilket skete, før kompagniet gik til Paradepladsen.⁶³ Ved 15. bataljon lod kaptajnerne S.H. Stockfleth og Krieger patroner uddele til deres kompagnier. Den fungerende bataljonskommandør Schröder gav ordre til, at patronerne igen skulle indsamles. Kaptajn Krieger gjorde indsigelse og gav sig først, da han fik udtrykkelig ordre dertil fra general Lützow selv via sergent Larsen fra samme bataljon. Mandskabet var imidlertid så utilfreds hermed, at flere i vrede kastede patronerne mod kasernemuren.⁶⁴ Minørmester Peter Carl Christian Nielsen kom ud for, at tre-fire mand på vejen til Paradepladsen indtrængende bad ham om patroner, "denn wir können ja sonst nichts machen, wenn es los gehen soll".⁶⁵

Beredskabsstyrken i Arsenalet blev ført af premierløjtnant, grev Ahlefeldt fra 16. bataljon, mens premierløjtnant Feldmann var chef for de fire kanoner. Både soldater og kanoner var forsynet med skarp ammunition. Styrken blev helt overladt til sig selv og blev hverken alarmeret til modstand mod kuppet eller beordret

62 Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 65f.

63 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Aa. Kühles ber.

64 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, ber. fra kaptajnerne S.H. Stockfleth og Krieger, premierløjtnant Theodor Ravn, sekondløjtnant baron af Rosenkrantz,

65 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Minørmester Nielsens ber.

til Paradepladsen sammen med de andre enheder. Den fik først besked om begivenhederne, da prinsen efter samlingen på pladsen kom derind med nogle officerer, og oberst Seyffarth gav ordre til afløsning.⁶⁶

FEMTE AKT:

TROPPESTAMLINGEN PÅ PARADEPLADSEN KL. 10.30-11

Af begivenhederne på Paradepladsen findes der to versioner: Prins Frederiks erindringer med følgeskab af senere tilkomne slesvig-holstenske erindringer og de mere eller mindre samtidige beretninger på dansk og slesvig-holstensk side.

Uenigheden manifesterer sig allerede ved beskrivelsen af troppernes opstilling på Paradepladsen. Prinsen anfører, at fæstningens tre bataljoner i henhold til hans aftale med Lützow skulle danne de tre sider af en karré og Kielerjægerne den fjerde. Denne opstilling støttes af Samwers beretning fra 1852.⁶⁷ Rømeling beretter derimod, at de tre bataljoner selv dannede en karré med jægerne og den rendsborgske borgervæbning opmarcheret tæt derved.⁶⁸ Umiddelbart forekommer det sidste mest sandsynligt, eftersom formålet med samlingen var, at general Lützow ville meddele garnisonen sin kommandonedlæggelse.

Om troppernes ankomst til Paradepladsen fortæller kaptajn Christian F.N. Schrøder og minørmester Peter C.C. Nielsen i deres beretninger, at ingeniørsoldaterne var de første fra garnisonen, som nåede frem på pladsen. Her fandt de jægerne parat til at møde eventuelle angribere med en krydsende ild. Mens de ventede på resten, gav prins Frederik sig i snak med dem. Prinsen gentog, at han handlede i den ufrie konges navn for at hindre anarki. Han spurgte Schrøder, om denne fortsat ville tjene, men fik som svar et "Nei". Nielsen ville heller ikke fægte mod sine landsmænd. Da prinsen var gået, fik ingeniørerne ordre til at stille op bag 16. bataljon.⁶⁹ Kaptajn S.H. Stockfleth bemærkede ved sin ankomst til Paradepladsen foruden jægerne også de bevæbnede borgere fra Rendsborg med den tyske fane. Han så prinsen gå op og ned i samtale med oberst Seyffarth. Premierløjtnant Rasmus Bonnichsen så også prinsen gå op og ned, men sammen med kaptajn Lesser. Premierløjtnant Theodor Ravn så, at de bevæbnede borgere sluttede tættere og tættere ring om soldaterne.⁷⁰

66 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Ahlefeldts ber.

67 Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: Aufzeichnungen, s. 66, Samwer: *Die Erhebung Schleswig-Holsteins*, s. 14.

68 Rømeling mener ikke, at artilleriet mødte på Paradepladsen, men det kan næppe passe (Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker s. 38). I hvert fald beretter major Schütz fra 2. artilleriregiment, at han efter ordre fra oberst Koye førte regimentet til Paradepladsen (LASH, Abt. 22 nr. 666). Svarende hertil er ber. fra kaptajn Krieger ved 15. bataljon og premierløjtnant Bruus af 2. artilleriregiment (begge i RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A).

69 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, Schrøders og Nielsens ber.

70 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, ber. fra kaptajn S.H. Stockfleth, premierløjtnant Bonnichsen, premierløjtnant Ravn og sekondløjtnant S.J. Wedege.

Hovedbegivenhederne på Paradepladsen var general Lützows og prins Frederiks taler og officerernes og mandskabets stillingtagen hertil.

Ifølge prins Frederik kaldte general Lützow officererne frem foran de tre infanteribataljoner, hvor han diskuterede med dem en halv times tid uden at nå til nogen konklusion. Prinsen stillede sig imens op alene og med armene over kors midt i karréen. Han skildrer i erindringerne sin positur således:

Ich werfe es den dänischen Officieren noch heute vor, daß nicht Einer oder Mehrere gleichzeitig hier auf den Gedanken kamen, mich zusammen zu hauen. Man hat mir später gesagt, dies sei ihnen auch in Kopenhagen zum Vorwurf gemacht worden und sie hätten sich damit entschuldigt, "ich habe zu imponierend ausgesehen". Das Impo-
nierende kann doch wohl nur in dem Ausdruck gelegen haben, der stets demjenigen eigen ist, welcher fühlt, daß er das Recht unterstützt, demjenigen gegenüber, der wohl weiß, daß er eben dies Recht kränken will.

Ifølge sine erindringer tabte prinsen endelig tålmodigheden og sagde til Lützow, at han ville tale til tropperne, hvad generalen billigede. Prinsen sagde derpå til mandskabet:

Soldaten! Es hat sich in Kopenhagen ein Volkshaufe gegen das Schloß gewendet und den König gezwungen, sein bisheriges Ministerium zu entlassen, und statt dessen ein neues aus den Leuten zu wählen, welche sich seit einiger Zeit so entschieden gegen die Rechte der Herzogthümer erklärt haben. Diese Nachricht hat mich und mehrere vaterländisch gesinnte Männer bewogen, eine provisorische Regierung zu bilden, deren Aufgabe es ist, im Namen unseres, jetzt nicht freien Landesherrn die Regierung zu führen, bis dieser die Rechte des Landes sichergestellt haben wird. Meine Frage ist daher die an Euch, ob ihr mit mir für diese Rechte Euch erklären oder ob Ihr nach Norden ziehen wollt? Wer dies Letztere will, der trete vor.

Det var der ifølge prinsen ingen, som gjorde, og prinsen bukkede for general Lützow med ordene: "Herr General, Sie sehen, die Mannschaft stimmt mir bei". Ifølge prinsen skulle Lützow derefter have sagt til mandskabet, at enhver måtte følge sin overbevisning og at han selv tog sin afsked. Prinsen beordrede derpå garnisonen til at træde af for igen at træde an klokken fire om eftermiddagen.⁷¹ Prins Frederiks version af begivenhederne på Paradepladsen genfindes i et par endnu

71 Prinz Friedrich von Schleswig-Holstein-Noer: *Aufzeichnungen*, s. 66-68.

senere kilder, som formentlig er afhængige af prinsens fremstilling.⁷² Den lægges også til grund for senere fremstillinger på tysk side.⁷³

Imidlertid støder prinsens erindringer på mange punkter imod udsagnene i de samtidige kilder, både på dansk og slesvig-holstensk side.⁷⁴ For så vidt disse nævner begge taler, beretter de samstemmende, at general Lützow talte før prins Frederik. Lützow selv nævner kort, at han talte til den forsamlede garnison. Rømeling beretter mere detaljeret, at han fulgte generalen ind i midten af karréen, hvorfra generalen talte. Også ifølge Seyffarth talte generalen "in den Kreis der Truppen". De kort efter flygtede officerer Krieger, Ernst, Middelboe og Clausen fortalte ligeledes, at Lützow talte efter troppernes ankomst til Paradepladsen, men anførte dog, at hans tale var rettet til de sammenkaldte officerer. På samme linje ligger premierløjtnant Kühle, kaptajnsvagtimester Funch og Samwer. Om generalen talte til hele mandskabet eller alene til officererne er en nuance, som kan bero på forskellige opfattelser af rækkevidden af generalens stemme. Ifølge bl.a. Seyffarth, Funch, premierløjtnant Bonnichsen og major J. Schröder var generalen stærkt bevæget, hvilket kan have hindret, at hans stemme gik klart igennem til tropperne.

De nævnte samtidige beretninger er i hovedsagen også enige om, hvad generalen sagde: At han under de givne magtforhold nedlagde sin kommando og stillede enhver frit, om han ville slutte sig til den provisoriske regering eller gå hjem; selv ville han begive sig til sit fædreland. Denne erklæring besvarede officererne med et hurra, ifølge kaptajn S.H. Stockfleths beretning "idet vi øieblikkelig ikke nøiere overtænkte, om hermed var gjort nok, og endnu ikke vidste Noget om et egentlig Forræderie fra Prindsens Side". Derpå gik Lützow og Rømeling tilbage til Gouvernementshuset, der var besat med en borgervagt, hvorfor de betragtede sig som fanger.

Disse kilder samstemmer også om, at prins Frederiks tale lænede sig tæt op ad den provisoriske regerings proklamation med kraftig understregning af dens passus om den ufrie landsherre. De bekræfter således i det væsentligste den overfor citerede gengivelse af talen fra prinsens erindringer, også at ingen af de menige soldater trådte frem. Oberst Høst bemærkede dog: "Der sporedes vel nogen Vaklen i Geledderne, især af Underofficererne, men Pluraliteten blev roligt

72 Hirschfeldt: *Historische Rückblicke*, s. 46, Alberti: *Der 24. März 1848 in Rendsburg*, Hansen: *Der 24. März 1848*, s. 34.

73 Således hos Friedrich Schröder: *Rendsburg als Festung*. Neumünster: Wachholtz 1939, s. 220f samt Hoop: *Geschichte der Stadt Rendsburg*, s. 363f.

74 Således Rabbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 271 (Lützows ber. 24.3.1848); Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker s. 38f (Rømelings ber.), s. 46f (Chr. Mathiesens ber.) og s. 48f (Kriegers, Ernsts, Middelboes og Clausens ber.); RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, ber. fra Seyffarth, Høst, S.H. Stockfleth, Krieger, Vahl, Funch, H. Stockfleth, Kühle, Bonnichsen, Lunn, Späth, Wedege, Meincke og Strøm; LASH, Abt. 22 nr. 666, Johs. Schröders ber.; Samwer: *Die Erhebung Schleswig-Holsteins*, s. 14f. Også mht. indsigelser fra officererne bygger fremstillingen på disse kilder.

staaende, og jeg saa ingen træde frem". Talen blev modtaget med højlydt jubel af mandskabet. Jubelråbet hørtes også af generalen og stabschefen i gouvernementshuset, hvor det ifølge Lützow "zu meinen Ohren dringt und mir durchs Herz schneidet".

Premierløjtnant H. Stockfleth beretter, at prinsen oprindelig havde tænkt sig at stille mandskabet over for valget mellem at slutte sig til den provisoriske regering eller gå hjem, men at oberstløjtnant Baudissin havde frarådet dette med ordene: "Nein gnädigster Herr!, das geht nicht an, denn laufen sie alle nach Hause!".

Der var ikke andre end Lützow og prins Frederik, som talte til hele mandskabet, men ifølge premierløjtnant Kühle og sekondløjtnant Späth holdt oberst Seyffarth en tale for de to kompagnier fra hans egen bataljon, som var til stede på pladsen. Han opfordrede dem heri til at adlyde den provisoriske regering, da den var dannet i kongens navn. Ifølge premierløjtnant Bonnichsen opfordrede Seyffarth sine soldater til fortsat at være kongen tro. Den forskellige udlægning af oberstens tale karakteriserer den tvivl og tvetydighed, som prægede fæstningskommandantens adfærd den 24. marts. Han var tydeligvis forvirret af den provisoriske regerings påstand om, at den handlede i den ufrie konges navn.

Divergenserne mellem prins Frederiks erindringer og de samtidige beretninger træder igen tydeligt frem med hensyn til officerernes reaktion. Ifølge beretningen fra kaptajnerne Krieger og Ernst, premierløjtnant Middelboe og underlæge Clausen var der udbredt murren blandt officererne:

Den største Del af Officererne, i højeste Grad indignerede over Prinsens skammelige Fremgangsmaade og over, at det uden Indsigelse af vedkommende Kommandant og Afdelingskommandør saaledes blev ham tilladt at underminere Troppernes Troskab mod deres Konge, protesterede højt og lydeligt og forlangte af Prinsen at se en kongelig Ordre, idet han bestandig paastod, at han handlede i Kongens Navn. Til Svar herpaa sagde han: "Mine Herrer, De kunne jo læse det i Aviserne". Tillige erklærede Prinsen, at han kun havde talt til Mandskabet; med Officererne vilde han senere tale. Med faa Undtagelser stak alle Officererne Sablerne i Skeden og erklærede, at de under disse Forhold aftraadte.⁷⁵

Denne beretning kan være farvet af de fire officerers forsøg på at stille sig selv og deres kolleger i det bedst mulige lys under vidneafhøringerne i København, men støttes af flere andre vidneudsagn. Således trådte kaptajn Krieger, kaptajn Vahl, premierløjtnant Mathiesen, premierløjtnant Lunn, sekondløjtnant Wedege og underlæge Strøm ifølge egne vidneudsagn frem, da prinsen opfordrede dem, der ville drage mod nord, til at træde frem; men de fik af prinsen at vide, at opfordringen alene var rettet til mandskabet, ikke til officererne, som prinsen senere ville hen-

⁷⁵ Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, s. 49.

vende sig til. Det kan således ikke have sin rigtighed, når prinsen i sine erindringer skrev: "Kein Mensch rührte sich".

På samme måde forholder det sig med prins Frederiks stærke benægtelse af, at han skulle have påberåbt sig en avisartikel som grundlag for sin påstand om, at kongen var ufri. Løjtnant Mathiesen havde læst *Berlingske Tidendes* beretning om regeringsskiftet i København og kunne ikke i den finde belæg for påstanden om kongens ufrihed. Han sagde derfor ifølge sit eget udsagn til prinsen: "Das ist doch nur auf ein Gerücht, dass die provisorische Regierung sich diese Macht genommen hat". Hertil skal prinsen have svaret: "Das steht ja in der Staats-Zeitung", hvortil løjtnanten replicerede: "Ich kenne keine Staats-Zeitung", hvorefter prinsen præciserede: "oder in der Berlingschen Zeitung". Derpå vendte han sig bort, mens Mathiesen for sig selv sagde: "Berlingske Avis! Det er jo Løgn".⁷⁶ Mathiesens skildring af ordskiftet støttes af udsagn bl.a. fra underlæge Strøm, kaptajnvagtmester Funch, kaptajn S.H. Stockfleth og sekondløjtnant Späth; sidstnævnte mener endog, at Mathiesens opposition gjorde prinsen usikker. Heri støttes han af sekondløjtnant Meincke, der citerer prinsen for at have sagt: "Troer De mine Herre! At jeg er en Landsforædder? Troer De ikke at jeg tjener min Konge og mit Fædreland ligesaa tro som De. Det er jo netop for min Konge, jeg her handler!". Også Karl Samwer bekræfter i det væsentligste Mathiesens beretning. I dette tilfælde kan "avishistorien" således *ikke* have været en and.

Kaptajn S.H. Stockfleth berettede, at også han protesterede "høit og heftigt" over prinsens udlægning af *Berlingske Tidende*. Det bekræftes dog ikke af andre kilder. Det samme gælder selvsagt hans beretning om, at han i sine lommer havde et par skarpladte terzeroler, som han ville have skudt prinsen ned med på stedet, dersom denne ikke gentagende havde påstået, at han handlede i kongens navn.

Ordvekslingen mellem prinsen og premierløjtnanten mundede ud i, at de fleste officerer stak sablen i skeden og erklærede, at de trådte af. Oberstløjtnant grev Baudissin, kommandør for 16. linjefanteribataljon blev dog sammen med sine fire kompagnichefer, adjudanten og to sekondløjtnanter ved deres enheder og viste dermed, at de ville tjene den provisoriske regering. Dermed var begivenhederne på Paradepladsen forbi. Trods nogen opposition fra de danske officerer, var kuppet lykkedes. Klokken var da ca. 11. Mandskabet blev ført tilbage til deres kvarterer. Vagtparaden trak op med brigademusikken i spidsen, som igen og igen spillede "Schleswig-Holstein meerumschlungen". De bevæbnede borgere besatte hertugdømmets centralkasse og voldene, og portene blev lukket. De bevæbnede studenter fra Kiel ankom langt om længe med toget ved tolvtiden. De overtog bevogtningen af voldene. Artilleriet fik besked på at køre kanoner op på voldene. En ny parade blev beordret til kl. 16.45 om eftermiddagen.

76 Se om Chr. Mathiesen i øvrigt Hans Neerbeck: "Prinsen af Nør i Rendsborg fæstning", *Sønderjyske Årbøger* 1956, s. 247-252.

Før dette efterspil til kuppet nærmere omtales, skal tendensen i prins Frederiks skildring af begivenhederne på Paradepladsen kort sammenfattes. Prinsen var blot den, som kom med nyheden om den provisoriske regerings dannelse og opfordrede generalen og garnisonen til at slutte op om denne, hvorpå han i bedste overensstemmelse med generalen på det nærmeste foranstaltede en afstemning blandt officerer og mandskab herom, med det resultat, at hele garnisonen sluttede sig til den provisoriske regering. Momentet af tvang mod og protester fra de danske officerer forbigås eller benægtes ganske. Denne ikke-revolutionære hovedtendens brydes imidlertid af, at prinsen også gerne ville stille sig selv i en heltepositur midt i begivenhedernes centrum. Derfor må han øge faren ved at fremstille sig selv som stående alene som et oplagt mål for et attentat fra de danske officerer. På sidstnævnte punkt fik prins Frederik i 1895 medhold af ingen ringere end A.D. Jørgensen, der fandt, at det havde været officerernes pligt at sætte livet på spil.⁷⁷ Til prinsens og rigsarkivarens bebrejdelser for fejhed kan man imidlertid kun sige: Det er let at forlange heltegerninger bagefter – især af andre.

EFTERSPIL:

PERSONLIGE KONSEKVENSER

Efterspillet har ry for at være det artigste. Sådan blev det ikke for hovedaktørerne i Rendsborg den 24. marts 1848.

Lützow og Rømeling betragtede sig som fanger, men fik lov til at slå sig ned som privatmænd i Slesvig by. Efter Malmøvåbenhvilen af 26. august 1848 blev de beordret til København. Lützow blev i januar 1849 suspenderet og sat på halv gage og en undersøgelse af hans forhold i Rendsborg bebudet. Før den blev påbegyndt, døde Lützow i april 1850. Rømeling, der var syg og nedbrudt over begivenhederne, fik sin afsked fra hæren i januar 1849. Han kom til at medvirke ved undersøgelsen mod oberst Seyffarth og levede til 1856.⁷⁸

Oberst Seyffarth gik i første omgang ind på at tjene den provisoriske regering og medvirkede ved indsamlingen af erklæringer fra officererne og opstillingen af styrkelister. Det var næppe med større glæde; den 25. marts sagde han til kaptajnvagtmester Funch, at han var led ved det hele og ønskede, at han var død. Den 26. marts fik Seyffarth at vide, at prinsen ønskede hans tilbagetræden som kommandant i Rendsborg, men at han i stedet ville få en anden post. Det fik Seyffarth til helt at tage sin afsked. Den blev bevilget mod at han slog sig ned i Hamborg. Senere rejste han til København. Her blev han af krigsretten den 5. februar 1853 idømt dødsstraf for sin passivitet om formiddagen den 24. marts 1848, men dommen blev aldrig forkyndt for ham endsige eksekveret. I stedet vedtog

⁷⁷ Jfr. note 1.

⁷⁸ Vaupell: *Læssøes Levned og Aktstykker*, Aktstykker s. 41-44 (Rømelings ber.); *Dansk Biografisk Lexikon*, København: Gyldendal 1887-1905, X, s. 571f og XIV, s. 479-481.

statsrådet at fratage Seyffarth charge og ordener. I 1855 fik Seyffarth sin afsked i nåde, men uden pension. Efter Seyffarths død i 1858 fik enken hans pension.⁷⁹

De øvrige officerer i Rendsborg, som den 24. marts gik i den provisoriske regerings tjeneste, blev landsforvist. Amnestien af 29. marts 1852 omfattede alle menige og underofficerer fra den slesvig-holstenske hær og officerer, som var antaget efter den 24. marts 1848; "de derimod, der den 24de Marts 1848 stode i Vor Tjeneste som Officerer, men glemmende Ed og Pligt, ere traadte i Oprørets Tjeneste, ere undtagne fra denne Amnestie, og ville være at anholde, hvor de antræffes indenfor Vort Monarchies Grændser".⁸⁰ Fra Rendsborg drejede det sig i alt om seks officerer fra 14. linjeinfanteribataljon, otte fra 15. og ni fra 16., hvortil kom fire fra artilleribrigaden og fire fra ingeniørkorpset samt Cæsar du Plat fra generalkommandoen.⁸¹

Landsforvisning blev også straffen for kuppets hovedperson, prins Frederik, men forinden havde han en dårlig hånd som den provisoriske regerings krigsminister og kommanderende general. Slaget ved Bov den 9. april 1848 var et forsmædeligt nederlag for slesvig-holstenerne og prinsen. Dertil kom samarbejdsproblemer med de andre ministre. Efter den preussiske intervention i april 1848 blev preusseren E. von Bonin kommanderende general på en måde, som krænkede prins Frederik. I september 1848 trådte han ud af den provisoriske regering. Prins Frederiks rolle i den slesvig-holstenske opstand var dermed udspillet. Sammen med sin storebror hertug Christian August blev han lagt stærkt for had i Danmark og i 1851/52 udelukket fra amnestien. I 1852 flyttede prins Frederik til England, i 1854 til Frankrig. Efter krigen i 1864 blev han af den østrigske kejser i 1865 udnævnt til fyrste af Nør, men han nåede ikke at nyde titlen længe, for senere samme år døde han i Beirut på en rejse til Ægypten.⁸²

For godsejer Wilhelm Hirschfeldt fik hans medvirken i kuppet derimod ingen følger, idet det lykkedes at holde den skjult for danske myndigheder.⁸³

KONKLUSION

Bedømt ud fra de samtidige kilder var kuppet mod Rendsborg fæstning ikke den heltegering, som det blev gjort til i den ældre slesvig-holstenske litteratur, herunder prins Frederik erindringer. Risikoen for prinsen og de deltagende jægere og frivillige var ringe. Derimod virkede flere faktorer til kupmagernes fordel i en

79 RA, Generalauditørens arkiv nr. 104A, ber. fra Seyffarth og Funch; Rahbek: *Dansk Militærpolitik*, s. 195-200.

80 *Chronologisk Samling af de i Aaret 1852 emanerede Forordninger, Rescripter etc. for Hertugdømmet Slesvig*, Slesvig: Taubstummen-Institut 1856, s. 41f.

81 *Die vormärzlichen Schleswig-Holsteinischen Officiere*, s. 12. Navneliste som bilag 5 i *Den dansk-tydske Krig*, I, bilag s. 11-17.

82 Schultz Hansen: Frederik af Nør, s. 158-161.

83 Hirschfeldt: *Historische Rückblicke*, s. 47.

sådan grad, at kuppet nærmest var at sætte skulderen mod en åben dør. En beskedne restrisiko skal senere omtales.

For det første kom kuppet som en overraskelse for de ledende danske officerer. Deres forestillinger var begrænset til scenariet fra den forrige ”krig”, der her ikke var slaget ved Sehested i 1813, men folkeforsamlingen i Nortorf i september 1846, hvor regeringen havde sat militæret ind for at forhindre et protestmøde imod Christian 8.s ”*åbne brev*”, hvilket skete uden blodsudgydelse. Deres forbedringer rettede sig derfor imod at imødegå civile optøjer, i første række i Rendsborg by, mens et militært kup med deltagelse af regulære hærenheder lå uden for deres horisont. Derfor tog de ingen skridt til at sætte fæstningen i krigsmæssigt beredskab. Også tidspunktet for kuppet var en overraskelse. De ledende officerer troede at have tid endnu nogle dage til den slesvig-holstenske deputations hjemkomst til Kiel med kongens svar på kravene fra Rendsborgmødet.

For det andet tvivlede de ledende danske officerer på troppernes loyalitet. De regnede ikke med den, hvis modstanderne var soldaternes egne, dvs. landbefolkningen. Hertil må henføres andre militære enheder fra Hertugdømmerne, eftersom værnepligten alene påhvilede landboerne. Derimod troede officererne fortsat på troppernes lydighed, når det gjaldt optøjer i bybefolkningen. De spredte oplysninger om troppernes ulyst til at aflevere skarpe patroner den 24. marts tyder på, at denne tillid var berettiget. Ellers gav ordrene i krigsrådet den 23. marts heller ingen mening.

For det tredje var general Lützwow en overkommelig modspiller. Det fremgår tydeligst af hans beslutning om at udlevere de 400 geværer til borgerne i Rendsborg. Prisen for den derved vundne ro var høj. Dels blev fæstningens beredskab mod uro i Rendsborg alvorligt svækket, netop som generalen havde lagt op til, at det skulle styrkes, dels må det have virket stærkt demoraliserende på stabsofficerer, fæstningskommandant og brigade- og bataljonskommandører at se deres chef springe op som løve og falde ned som lam. Stabschefen oberst Rømeling synes således smittet af chefens fatalisme, men hans passivitet kan også stamme fra, at den situation, han tidligt havde set komme og forgæves foreslået forholdsregler imod, nu indtraf, uden at generalkommandoen havde fået ressourcer til at imødegå den. Fæstningskommandanten oberst Seyffarth synes tynget så stærkt af generalens tilstedeværelse, at han ikke formåede at tage noget selvstændigt initiativ.

Den nævnte beskedne restrisiko for kupmagerne lå i en misforståelse eller en bevidst tilsidesættelse af ordren til tropperne om at møde uden skarpe patroner på Paradepladsen. Ét var imidlertid at medbringe skarpe patroner, et andet at skyde. Det forudsatte enten en ordre fra en officer – eller at et enkelt gevær gik af ved en fejltagelse og satte en kædereaktion i gang. Et fejlskud forbliver en mulighed, hvorimod en ordre måtte komme fra en enkelt eller en lille gruppe af lavere rangerende danske officerer, som både havde tilstrækkeligt overblik over situationen og var parate til at sætte liv og førlighed på spil. Det sidste forudsatte det

første – og det første var ikke tilfældet. Dertil kommer, at soldaterne næppe ville have adlydt en ordre om at skyde på jægerne fra Kiel. Med vor viden om stemningen er sandsynligheden størst for, at holdningen havde været den, som siden blev udtrykt af generaloberst Hans von Seeckt ved Kapp-kuppet i marts 1920 i Tyskland med ordene: "Truppe schießt nicht auf Truppe". Dette gælder også beredskabsstyrken i Arsenalet, dersom den var blevet alarmeret. Derimod er det ikke godt at vide, hvad der kunne være sket, såfremt styrken her ved kuppets begyndelse var blevet forsøgt overrumplet af jægerne fra Kiel på samme måde som hovedvagten.

Krævede kuppet trods restrisikoen ikke det store personlige mod, var veltilrettelagt spin og behændigt skuespil ikke af vejen. Den provisoriske regerings påstand om at regere på vegne af den ufrie landsherre i de oprørske københavneres vold blev nærmest skamredet af prins Frederik og forårsagede tydeligvis forvirring hos mange officerer. Med sin nære forbindelse til kongeslægten, sin fortid som statholder og kommanderende general, sin sans for store armbevægelser og sin danske generalsuniform som et velvalgt kostume var prinsen den rette til at spille rollen som kuppets frontfigur. Skal vi tro de enkeltstående udsagn, afværgede to sufflører, at prinsen faldt ud af rollen: godsejer Hirschfeldt talte ham fra forud at sende et brev til Lützow og Rømeling, og oberstløjtnant Baudissin frarådede ham at give tropperne muligheden for at gå hjem. Improvisation var ej heller prinsens stærke side; det fremgår af hans usikre håndtering af indsigelser fra yngre danske officerer i femte akt, hvor han ikke lykkedes så godt med at inddrage aviser i sin argumentation. Men bortset fra disse kiks spillede prinsen sin hovedrolle godt. Selv om den altså ikke var så stor som i hans egne erindringer. Her er den tydeligvis overspillet.

Med sin hovedrolle i kuppet påtog prinsen sig et stort ansvar for den kommende væbnede konflikt mellem Kongeriget og Hertugdømmerne. Eftertiden må dog skrive ham til gode, at han trods alt gik civiliseret frem den 24. marts. De ledende danske officerer led ingen personlig overlast, og det samme gjaldt resten af officerskorpset med de tre valgmuligheder, det fik stillet foran sig. Prinsen kunne have valgt at beholde samtlige danske officerer som krigsfanger – eller som gidsler. En sådan fremgangsmåde lå imidlertid datiden og i hvert fald prins Frederik fjernt.

HANS SCHULTZ HANSEN
DR. PHIL., ARKIV- OG FORSKNINGSLEDER
LANDSARKIVET FOR SØNDERJYLLAND
TILLIGE ADJUNGERET PROFESSOR VED INSTITUT
FOR GRÆNSEREGIONSFORSKNING, SDU

DANSK ABSTRACT

Den slesvig-holstenske opstands afgørende revolutionære handling i 1848 var prins Frederik af Nørs kup mod fæstningen i Rendsborg den 24. marts. En rekonstruktion heraf må bygge på samtidige beretninger fra danske officerer og på nogenlunde samtidige beretninger fra slesvig-holstensk side, frem for prinsens upålidelige og tendentiøse erindringer fra 1861.

Kuppet mod fæstningens ca. 1.250 mand blev udført af 250 jægersoldater, som havde sluttet sig til den slesvig-holstenske provisoriske opstandsregering, støttet af ca. 100 civile fra Kiel og omegnen af Segeberg. I spidsen stod regeringens krigsminister, prins Frederik. Kupstyrkerne kom til Rendsborg med jernbanen og kom uhindret ind i fæstningen og overmandede hovedvagten. Prinsen opsøgte den kommanderende general for Hertugdømmerne, G. Lützow, der med stab var indkvarteret i Gouvernementshuset. Lützow overgav nødtvungent sin kommando til prinsen.

Generalen gav ordre til tropperne om at samles ubevæbnet på Paradepladsen. Her meddelte han sin beslutning. Prinsen fremhævede, at den provisoriske regering handlede på vegne af den danske konge, som af folkestemningen i København var blevet påtvunget et nyt ministerium. Prinsen gav dem, som ikke ønskede at tjene den provisoriske regering, mulighed for at træde af. Dette valgte flertallet af officererne, hvoraf nogle forgæves protesterede imod prinsens kup.

Kuppet var ingen risikabel aktion. De danske officerer var uforberedt på en sådan aktion på dette tidspunkt og tvivlede med rette på, om mandskabet ville skyde mod andre soldater fra Hertugdømmerne.

ENGLISH ABSTRACT

The crucial revolutionary act during the Schleswig-Holstein rising of 1848 was the coup against the Rendsburg fortress, led by Prince Frederik of Noer on March 24th. A reconstruction of this has to build upon contemporary reports from Danish officers and fairly contemporary reports from the Schleswig-Holstein part, while the memoirs of the prince from 1861 are unreliable and biased.

The coup against approximately 1.250 soldiers in the fortress was carried out by 250 chasseurs that had joined the provisional cabinet of the Schleswig-Holstein rising. They were supported by about 100 civilians from Kiel and the area around Segeberg. Their leader was the minister of war in the cabinet, Prince Frederik. The coup force arrived at Rendsburg by train and could without hindrance invade the fortress and overpower the central guard. The prince went to see the commander-in-chief for the Duchies Schleswig and Holstein, General G. Lützow, who together with his staff was in quarter in the *Gouvernementshuset*. Lützow reluctantly handed over his command to the prince.

The general ordered the troops to assemble unarmed on the *Paradepladsen*. Here, he announced his decision. The prince underlined that the provisional cabinet acted on behalf of the Danish king, who by the mob in Copenhagen was forced

to change the government. The prince gave those who did not want to serve the provisional cabinet the opportunity to fall out. The majority of the officers choose to do so, some of them unsuccessfully protesting against the coup of the prince.

The coup was no high-risk operation. The Danish officers were unprepared against this kind of action at this time, and they rightly doubted, if the soldiers would fire against other soldiers from the Duchies.